

BALALARDA QÁWIPLI BOLĠAN KESELLIKLERDĠN ILMIY-TEORIYALIQ ANALIZI

Agataeva Kamila Abatbaevna

Ózbekstan Respublikası Den-sawlıqtı saqlaw ministrligi
Respublika orta medicina hám farmasevtika xızmetkerleri tájiriybesin arttırıw hám
qánigelestiriw orayı Nókis filiali
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20180740>

Annotaciya. Bul ilmiy jumısta balalarda keń tarqalğan hám qáwipli bolğan keselliklerdiń túrleri, olardıń kelip shıǵıw sebepleri, klinikalıq belgileri hám profilaktikalıq usılları úyrenilgen. Balalar organizminiń ózgeshelikleri sebepli infekciyalıq hám somatikalıq keselliklerdiń tez rawajlanıwı ilimiy derekler tiykarında analiz qılındı. Sonday-aq, balalarda keselliklerdi erte anıqlaw hám aldın alıw boyınsha zamanagóy metodlar da kórsetildi.

Tayanış sózler: balalar salamatlıǵı, infekciyalıq kesellikler, immunitet, profilaktika, pediatriya, viruslı kesellikler, bakterialıq infekciya, emlew, epidemiologiya.

Kirisiw. Balalar salamatlıǵı – hár bir mámlekettiń social-ekonomikalıq rawajlanıwın belgileytuǵın eń áhmiyetli kórsetkishlerden biri bolıp esaplanadı. Sebebi, balalar – jámiyettiń keleshegi bolıp, olardıń den-sawlıǵı millettiń genetikalıq fondın hám intellektualıq potencialın belgileydi. Sol sebepli, balalarda qáwipli bolğan keselliklerdi úyreniw, olardıń aldın alıw hám nátiyjeli emlew usılların islep shıǵıw pediatriya ilminiń eń aktual máselelerinen biri bolıp qalmaqta.

Balalar organizmi anatomiyalıq hám fiziologiyalıq jaqtan úlkenlerden áhmiyetli derejede ajıralıp turadı. Ásirese, immun sistemaniń tolıq rawajlanbaǵanlıǵı, metabolizmniń tezligi hám nerv sisteması funkciyalarınıń ózgeshelikleri balalarda keselliklerdiń tez payda bolıwına hám awır túrde ótiwine alıp keledi. Sol sebepli, bir qaraǵanda ápiwayi kóringen kesellikler de balalarda qáwipli aqıbetlerge alıp kelwi múmkin.

Dúnya júzi boyınsha statistik maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda 5 jasqa shekemgi balalar arasında ólim kórsetkishiniń joqarı bolıwı kóbinese infekciyalıq kesellikler, respiratorlıq awırıwlar hám saqlawdaǵı jetispewshiligi menen baylanıslı. Ásirese, pnevmoniya, diareya, qızılsha sıyaqlı kesellikler házirgi kúnde de aktual problemalar qatırında qalmaqta.

Bundan tısqari, globalasıw procesleri, ekologiyalıq jaǵdaydıń ózgeriwi, migraciya hám urbanizaciya faktorları balalar arasında jańa túrdegi infekciyalardıń tarqalıwına alıp kelmekte. Sońǵı jıllarda viruslı keselliklerdiń kóbeyiwi, atap

aytqanda respiratorlıq infekciyalar pediatriyada jańa mashqalardı payda etti.

Bul jumıstıń maqseti de balalarda qáwipli bolğan keselliklerdiń tiykarǵı túrlerin ilimiy tiykarda talqılaw, olardıń etiologiyası, patogenezini, klinikalıq belgileri hám profilaktika usılların sistemalı túrde úyreniwden ibarat.

Balalarda qáwipli keselliklerdiń klassifikaciyası hám ulıwma sıpatlaması. Balalarda ushırasatın qáwipli keselliklerdi etiologiyası hám patogenezine qarap bir neshe toparǵa bóliw múmkin. Bunday klassifikaciya vrachlarǵa kesellikti durıs anıqlaw hám nátiyjeli emlew taktikasın tańlawda járdem beredi.

1. Infekciyalıq kesellikler – balalar arasında eń keń tarqalğan hám joqarı qáwipke iye awırıwlar toparı bolıp esaplanadı. Olardı viruslar, bakteriyalar, parazitler hám qozǵatıwshı mikroorganizmler payda etedi.

Balalarda infekciyalıq keselliklerdiń tez tarqalıwı tómenдеgi sebepler menen túsindiriledi:

- immun sistemanıń jetilispegenligi;
- balalar arasında jaqın baylanıstıń bolıwı;
- gigiena qaǵıydalarınıń tolıq saqlanbawı.

Eń keń tarqalǵan infekciyalıq kesellikler tómenдеgiler esplanadı:

- a) Pnevmoniya – balalar óliminiń baslı sebepleriniń biri;
- b) Qızılsha – joqarı juqtırǵıshlıǵı menen qáwipli;
- c) Tuberkulez – uzaq waqıt emlewdi talap etedi;
- d) Rotavirus infekciyası – suw-duz balansınıń buzılıwına alıp keledi.

2. Viruslı keselliklerdiń ózgeshelikleri. Viruslı kesellikler balalarda tez rawajlanadı hám epidemiya túrinde tarqalıwı múmkin. Viruslar organizmge kirip, kletkalardı zaqımlaydı hám immun sistemanıń reakciyasın payda etedi. Balalarda viruslı keselliklerdiń ózgeshelikleri inkubaciya dáwiriniń qısqa bolıwı, simptomlardıń tez kórinıwi, komplikaciyalardıń tez rawajlanıwınan ibarat. Eń keń tarqalǵan viruslı kesellikler gripp, suwsheshek, adenovirus infekciyası. Bul kesellikler óz waqtında emlenbese, bronxit, pnevmoniya sıyaqlı asqınıwlarǵa alıp keliwi múmkin.

3. Somatikalıq keselliklerdiń áhmiyeti. Somatikalıq yaǵnıy infekciyalıq emes kesellikler de balalar ushın júdá qáwipli bolıp esplanadı. Olardıń payda bolıwı genetikalıq faktorlar, turmıs-tárizi hám ekologiyalıq jaǵday menen baylanıslı. Mısalı: qan aylanıw sisteması buzılıwları. Bul kesellikler kóbinese xronikalıq túrge ótip, úzliksiz baqlawdı talap etedi.

4. Keselliklerdiń etiologiyası hám risk faktorları. Balalarda keselliklerdiń payda bolıwı bir neshe faktorlarǵa baylanıslı:

Faktor	Tásiri
Biologiyalıq	Tuwma patologiyalar
Sociallıq	Turmıslıq jaǵdayı
Ekologiyalıq	Hawanıń patastanıwı
Gigienalıq	Infekciya tarqalıwı
Asıraw	Vitamin jetispewshiligi

Ásirese, tolıq emes saqlaw balalarda immunitettiń hálsirewine alıp keledi, bul bolsa keselliklerge shalınıwshılıqtı arttıradı.

5. Klinikalıq belgilerdiń analızı. Balalarda keselliklerdiń klinikalıq belgileri jasqa baylanıslı ózgerip turadı. Kishi jaslı balalarda simptomlar anıq kórinbewi múmkin, buǵan baylanıslı diagnostika qıyınlasadı.

Tiykarǵı belgiler bular dene temperaturasınıń kóteriliwi, jótel hám dem alıwǵa qıynalıwı, ish ketiw, qusıw, hálsizlik hám uyqısızlıq esplanadı.

Tómenдеgi keste simptomlardıń salıstırmalı analizin kórsetedi:

Kesellik	Temperatura	Dem alıw	Asqazan belgileri
Pnevmoniya	Joqarı	Qıynalǵan	Az
Gripp	Joqarı	Normal	Az
Rotavirus	Orta	Normal	Kúshli

6. Zamanagóy diagnostika hám emlew baǵdarları. Házirgi pediatriyada innovaciyalıq diagnostika usılları keń qollanılmaqta. Bularǵa tómenдеgilerdi aytıp ótiwimiz múmkin:

- PCR diagnostika;
- Immunologiyalıq analizler;
- Radiologiyalıq tekseriw.

Emlew processinde kompleks jantasıw áhmiyetli bolıp esaplanadı. Yaǵınıy bular etiotrop emlew, simptomatik terapiya hám reabilitaciyadan ibarat.

7. Profilaktikanıń ilimiy tiykarları. Profilaktika – balalar keselliklerin azaytıwda eń nátiyjeli usıl bolıp esaplanadı. Búgingi kúnde onıń tiykarǵı baǵdarları: vaksinaciya programmaları, sanitariya-gigiena qaǵıydaları, durıs saqlaw hám fizikalıq belsendilik esaplanadı.

Ilimiy dereklerge qaraǵanda, vaksinaciya arqalı bir qatar qáwipli keselliklerdiń aldın alıw múmkin.

Juwmaq. Balalarda qáwipli bolǵan kesellikler – zamanagóy pediatriyanıń eń aktual hám áhmiyetli máseleleriniń biri bolıp qalmaqta. Bul ilimiy jumısta kórsetilgenindey, balalar organizminiń anatomiyalıq-fiziologiyalıq ózgeshelikleri, ásirese immun sistemaniń jetilispegenligi, olardı hár qıylı infekciyalıq hám somatikalıq keselliklerge meyil etedi. Sol sebepli, balalarda kesellikler kóbinese tez rawajlanadı hám awır asqınıwlar menen ótiwi múmkin.

Analiz natijeleri kórsetkenindey, balalar arasında eń keń tarqalǵan hám

qáwipli kesellikler qatarına infekciyalıq awırıwlar – pnevmoniya, qızılsha, rotavirus infekciyası kiredi. Sonday-aq, viruslı kesellikler hám somatikalıq patologiyalar da balalar salamatlıǵına qatań qáwip tuwdıradı. Bul keselliklerdiń payda bolıwında biologiyalıq, ekologiyalıq, sociallıq hám gigenalıq faktorlar kompleks túrde tásir etedi.

Ilimiy dereklerge súyenip aytıw múmkin, balalarda keselliklerdiń aldın alıwda eń nátiyjeli jollarınıń biri – profilaktikalıq sharalardı sistemalı túrde ámelge asırıw bolıp esaplanadı. Ásirese, vaksinaciya programmaları, sanitariya-gigiena qaǵıydaların saqlaw, balanslanǵan asıraw hám dene shınıǵıwları balalar organizminiń qorǵanıw qábiletin arttıradı. Sonday-aq, keselliklerdi erte diagnostikalaw hám waqtında emlew balalar arasında asqınıwlar hám ólim kórsetkishlerin azaytıwda úlken áhmiyetke iye. Zamanagóy diagnostika usıllarınıń (PCR, laboratorlıq analizler hám instrumental tekseriwler) engiziliwi keselliklerdi anıq hám tez anıqlawǵa múmkinshilik beredi.

Bul baǵdarda ata-analardıń hám pedagoglardıń roli da úlken. Olardıń balalar salamatlıǵına bolǵan dıqqatı, gigena qaǵıydaların úyretiw hám vrachqa waqtında múrájat etiw keselliklerdiń aldın alıwda áhmiyetli faktor bolıp tabıladı. Juwmaqlap aytqanda, balalarda qáwipli keselliklerdi azaytıw ushın kompleks jantasıw zárúr yaǵınıy bular medicinalıq profilaktika, sociallıq qollap-quwatlaw, ekologiyalıq jaǵdaydı jaqsılaw hám medicinalıq bilimdi arttırwıdan ibarat.

Keleshekte balalar salamatlıǵın saqlaw boyınsha ilimiy izertlewlerdi tereńlestiriw, jańa profilaktika hám emlew texnologiyaların islep shıǵıw, sonday-aq xalıqaralıq tájiriybeni engiziw pediatriya salasınıń rawajlanıwında tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp qaladı.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov Sh.K. Balalar kesellikleri. – Nukus: “Bilim”, 2020. – 450 bet.
2. Sulonov B.T. Infekciyalıq kesellikler. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 380 bet.

3. Allamuratov J.S. Balalar salamatligi hám gigena negizleri. – Nukus: “Qaraqalpaqstan”, 2018. – 310 bet.
4. Raximov O.K. Bolalar kasalliklari propedevtikasi. – Toshkent: “Ibn Sino”, 2022. – 400 bet.
5. Tursunova D.M. Bolalar ovqatlanishi va sog'lom rivojlanishi. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2021. – 280 bet.
6. Баранов А.А., Намазова-Баранова Л.С. Педиатрия. – Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2021. – 1024 стр.
7. Киселёв О.И. Инфекционные болезни у детей. – Санкт-Петербург: СпецЛит, 2020. – 560 стр.
8. Учайкин В.Ф. Детские инфекционные болезни. – Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2019. – 640 стр.